

UNIVERSITATEA "AUREL VLAICU" ARAD
FACULTATEA DE TEOLOGIE "ILARION V. FELEA"
ȘCOALA DOCTORALĂ INTERDISCIPLINARĂ
DOMENIUL TEOLOGIE

**PNEVMATOLOGIA
SFÂNTULUI VASILE CEL MARE.
O EVALUARE TEOLOGICĂ ÎN CONTEXT
TRINITAR ȘI ECLESIAL**

REZUMAT

Coordinator:
Pr. Prof. Univ. Dr. CRISTINEL IOJA

Doctorand:
HANGANU MARIUS DUMITRU

ARAD
2024

CUPRINS

INTRODUCERE

1. Motivația alegerii temei
2. Scopul lucrării
3. Limitele cercetării și originalitatea lucrării
4. Stadiul cercetărilor întreprinse în acest domeniu
5. Metodologia de cercetare
6. Structura și conținutul lucrării
7. Resurse bibliografice

CAPITOLUL 1

CONTEXTUL TEOLOGIC AL DEZVOLTĂRII PNEVMATOLOGIEI SFÂNTULUI VASILE CEL MARE

- 1.1. Sfântul Atanasie cel Mare
- 1.2. Sfântul Grigorie de Nyssa
- 1.3. Sfântul Grigorie de Nazianz
- 1.4. Sfântul Chiril al Ierusalimului
- 1.5. Sfântul Ambrozie al Milanului
- 1.6. Didim cel Orb
- 1.7. Erezii și ereziarhi pnevmatomahi și dogma Pnevmatologică a Bisericii

1.8. Contribuția adusă de Sfântul Vasile cel Mare la Sinodul II Ecumenic de la Constantinopol

Concluzii

CAPITOLUL 2

FUNDAMENTUL BIBLIC AL PNEVMATOLOGIEI SFÂNTULUI VASILE CEL MARE

2.1. Sfânta Scriptură – Cuvântul lui Dumnezeu

2.2. Inspirația Sfintei Scripturi, în gândirea Sfântului Vasile cel Mare

2.3. Unitatea Sfintei Scripturi la Sfântul Vasile cel Mare

2.4. Sfântul Vasile cel Mare, exeget al Sfintei Scripturi

2.5. Premisele fundamentale pentru înțelegerea Sfintei Scripturi

2.6. Herminimia vasiliană

2.7. Metoda interpretării istorico-literală

2.8. Metoda interpretării anagogico-spirituală

2.9. Metoda interpretării tipologice

Concluzii

CAPITOLUL 3

PNEVMATOLOGIA SFÂNTULUI VASILE CEL MARE ÎN PERSPECTIVĂ TRINITARĂ

3.1. Noțiunile de Ființă și Ipostas în filosofia greacă

3.2. Noțiunile de Ființă și Ipostas în terminologia Trinitară

3.3. Ființa și Ipostasurile în Sfânta Treime, în gândirea Sfântului Vasile cel Mare

3.4. Dumnezeirea Duhului Sfânt

3.5. Comuniunea Trinitară

3.6. Comuniunea de natură

3.7. Comuniunea de nume

3.8. Comuniunea de lucrări

Concluzii

CAPITOLUL 4

PNEVMATOLOGIA SFÂNTULUI VASILE CEL MARE ÎN PERSPECTIVĂ ECLESIALĂ ȘI DOXOLOGICĂ

4.1. Biserica și Sfânta Treime

4.2. Biserica, Lucrarea Tatălui, prin Fiul, în Duhul Sfânt

4.3. Biserica, Trup al Lui Hristos și viață în Duhul Sfânt

4.4. Biserica, Comunitate Treimică și comuniune în Duhul Sfânt

4.5. Expresivitatea doxologică a Sfântului Vasile cel Mare

4.6. Duhul Sfânt împreună cinstit cu Tatăl și cu Fiul

4.7. Valoarea dogmatică a exprimării doxologice a Sfântului Vasile cel Mare

4.8. Duhul Sfânt în experiența liturgică a Bisericii

4.9. Duhul Sfânt în Taina Botezului și a Mirungerii

4.10. Duhul Sfânt în Taina Euharistiei

Concluzii

CAPITOLUL 5

RELEVANȚA PNEVMATOLOGIEI SFÂNTULUI VASILE CEL MARE PENTRU DOGMATICA ACTUALĂ

5.1. Sfântul Vasile cel Mare ne învață să gândim Pnevmatologia în context Trinitar

5.2. Sfântul Vasile cel Mare ne învață să gândim Pnevmatologia în context Eclesial și doxologic

CONCLUZII FINALE

BIBLIOGRAFIE

PNEVMATOLOGIA SFÂNTULUI VASILE CEL MARE.
O EVALUARE TEOLOGICĂ ÎN CONTEXT
TRINITAR ȘI ECLESIAL

REZUMAT

Învățătura referitoare la Persoana și Lucrarea Duhului Sfânt este una dintre cele mai importante învățături ale Sfintelor Scripturi, Pnevmatologia fiind unul dintre capitolele de bază ale teologiei creștine. Cu toate că, atât cărțile Bibliei cât și literatura primelor secole constituie un neprețuit tezaur de informații, sistematizarea și cristalizarea adevărurilor despre Duhul Sfânt a implicat un efort considerabil și de durată, un proces în care anumiți Părinți ai Bisericii sau teologi ai diferitelor perioade istorice și-au pus amprenta prin contribuțiile aduse în înțelegerea și definirea acestui vast domeniu teologic.

Prin asumarea și elaborarea acestui proiect de cercetare și transformarea lui într-o lucrare de doctorat, ne propunem realizarea unui demers cu caracter științific și teologic menit să ofere o imagine cuprinzătoare, unitară și bine fundamentată a învățăturii pnevmatologice dezvoltată de Sfântul Vasile cel Mare.

Având în vedere faptul că definirea din punct de vedere dogmatic a pnevmatologiei în cadrul raportului de interrelaționare și complementaritate dintre Persoanele Treimice constituie o exigență fundamentală pentru o înțelegere corectă a iconomiei divine și a modului în care aceasta este realizată în mod obiectiv și subiectiv prin Taina Bisericii, ne propunem o evaluare a aspectelor pnevmatologice în context trinitar și eclesial. O astfel de abordare ne va ajuta pe de o parte, să identificăm interferențele existente între aceste importante capitole ale teologiei răsăritene, iar pe de altă parte, să subliniem modalitățile diverse prin care Sfântul Vasile cel Mare a afirmat identitatea divină a Duhului Sfânt, având ca punct de plecare contextul trinitar și eclesial.

Nu în ultimul rând, ne propunem să oferim o evaluare și o evidențiere a contribuției adusă de Sfântul Vasile cel Mare în definirea și sistematizarea învățăturilor pnevmatologice, atât în planul contextual al celui de-al IV-lea secol, cât și în planul general al teologiei dogmatice.

Prin realizarea scopului propus și concretizarea într-o teză de doctorat, vom putea să contribuim în mod eficient la dezvoltarea direcțiilor de cercetare întreprinse până în prezent, deschizând totodată noi perspective pentru viitoarele generații de teologi.

Totodată, importanța întreprinderii unei astfel de cercetări cu caracter științific, constă nu numai în reafirmarea anumitor adevăruri cu caracter dogmatic sau în identificarea relevanței acestora pentru Biserica și teologia contemporană, ci și în faptul că poate defini un punct comun, în vederea cultivării unui dialog constructiv și necesar în plan teologic intercreștin.

Avânt în vedere motivele succint enunțate mai sus, considerăm că tema aleasă este una importantă și de actualitate. Valoarea și originalitatea lucrării nu constă în primul rând în identificarea sau definirea unor concepte cu valoare doctrinară de noutate absolută, ci în caracterul ei unitar, în modul de abordare, prezentare și dezvoltare a subiectului propus pentru cercetare. În centrul cercetării noastre este Persoana și Lucrarea Duhului Sfânt. Evaluarea aspectelor pnevmatologice însă, va fi făcută în context trinitar, urmărindu-se totodată implicațiile și relevanța acestei interrelaționări în viața și lucrarea Bisericii.

Ne propunem elaborarea unui studiu cu caracter de sinteză, o abordare holistică a temei, iar finalitatea urmărită are în vedere relevanța pentru contemporaneitate. Considerăm că, doar în interiorul acestui cadru, diferitele concepte pnevmatologice cu caracter dogmatic sau cu implicații practice, pot fi explicate, înțelese sau experimentate.

În vederea realizării obiectivului propus prin elaborarea acestei lucrări cu caracter științific, ne-am propus structurarea conținutului în cinci capitole majore. Pentru a oferi un caracter logic și sistematic, fiecare capitol este alcătuit din mai multe subdiviziuni, aflate în strânsă legătură cu tema abordată. În construcția și ordonarea acestora s-a avut în vedere principiul progresivității și coerenței, în scopul realizării unei lucrări unitare, originale și bine fundamentată.

Primul capitol al lucrării – **Contextul teologic al dezvoltării pnevmatologiei Sfântului Vasile cel Mare** - are drept scop încadrarea întregului subiect dezvoltat, în contextul istoric și teologic al celui de-al IV-lea secol. O astfel de abordare conduce pe de o parte

la conturarea unei imagini de ansamblu a modului în care s-a reușit definirea dogmatică a dumnezeirii, consubstanțialității și egalității Duhului Sfânt cu Tatăl și cu Fiul, iar pe de altă parte, ne va ajuta să înțelegem mult mai clar modul în care teologia pnevmatologică dezvoltată de Sfântul Vasile cel Mare se încadrează și se armonizează în cadrul gândirii teologice dezvoltată de Părinți. Sublinierea modului în care Sfântul Vasile cel Mare și-a adus propria contribuție atât în combaterea ereziei pnevmatomahe cât și în definirea dogmei pnevmatologice, rămâne însă preocuparea fundamentală a demersului nostru.

Având în vedere întregul context teologic dezvoltat de Părinții celui de-al IV-lea secol, am putut observa contribuția deosebit de valoroasă a Sfântului Vasile cel Mare. Teologia dezvoltată de acesta se înscrie în linia teologiei patristice a Părinților celui de-al IV-lea secol și are la bază o puternică fundamentare biblică. Aflându-se în situația de a lua atitudine și de a oferi răspunsuri bine argumentate atât în fața grupărilor ariene cât și a celor pnevmatomahe, învățătura despre Duhul Sfânt a Sfântului Vasile cel Mare are un pronunțat caracter trinitar. În ceea ce privește dezvoltarea dogmei pnevmatologice, majoritatea teologilor sunt de părere că în elaborarea celui de-al VIII-lea articol al Simbolului de Credință de la Constantinopol, amprenta gândirii Sfântului Vasile cel Mare este mai mult decât evidentă, este o recapitulare și rezumare a pnevmatologiei elaborate de acesta.

În cel de-al doilea capitol al lucrării noastre – **Fundamentul biblic al pnevmatologiei vasiliene** - am încercat să oferim răspuns la o întrebare legitimă: nu *dacă*, ci *cât de mult* cântărește Sfânta Scriptură în viața și opera sa, *în ce fel* și *cum* s-a raportat la Cuvântul revelat al lui Dumnezeu. Atitudinea manifestată față de Cuvântul revelat și inspirat al Scripturii precum și metodele exegetice și hermeneutice utilizate ne ajută să înțelegem dacă într-adevăr, Sfânta Scriptură constituie fundamentul principal al gândirii sale pnevmatologice.

Cu cât am pătruns mai mult în analiza vieții și a operei lăsată moștenire de Sfântul Vasile cel Mare, cu atât mai clar am putut afirma un adevăr incontestabil: pentru el, Sfânta Scriptură este Cuvântul lui Dumnezeu. Înscriindu-se pe aceeași linie trasată de alți

mari Părinți ai Bisericii, Sfântul Vasile cel Mare crede cu tărie în inspirația plenară a Sfintei Scripturi.

Interesul major pentru o bună înțelegere și interpretare a textului Scripturii, a determinat în mod implicit conturarea unui model hermeneutic vasilian, paradigmatic pentru generațiile de teologi care i-au urmat. Printr-o atentă decantare a metodelor și principiilor de interpretare dezvoltate de cel două mari Școli teologice ale vremii sale – Alexandria și Antiohia – Sfântul Vasile cel Mare, prin metodele exegetice și interpretative dezvoltate, stabilește un centru de echilibru între literalism și alegorism, realizând o veridică apologie a caracterului revelat al Scripturii, atât de contestat, de unii, astăzi. Astfel, herminimia vasiliană trasează trei direcții majore în ceea ce privește metodele de interpretare: Interpretarea istorico-literală, Interpretarea anagogico-spirituală și Interpretarea tipologică. Fiecare dintre aceste metode de interpretare trebuie utilizate în funcție de context și de scopul intenționat de Autor.

Analizând viața și opera Sfântului Vasile cel Mare, din perspectiva interesului acordat de acesta Cuvântului Sfânt a lui Dumnezeu, am putut observa cum imperativul Mântuitorului – ”cercetați Scripturilecă socotiți că în ele aveți viață veșnică. Și acelea sunt care mărturisesc despre Mine.” (Ioan 5, 39) – a constituit pasiunea, preocuparea și scopul suprem al vieții sale. Aceeași pasiune, aceeași preocupare și același scop ar trebui să-l caracterizeze pe credinciosul contemporan, având în vedere că imperativul adresat de Hristos este același.

În cel de-al III-lea capitol – **Pneumatologia Sfântului Vasile cel Mare în perspectivă Trinitară** - am avut ca premisă adevărul revelat de Sfânta Scriptură și dezvoltat de Părinți, conform căruia, teologia ortodoxă vorbește despre prezența și lucrarea Duhului Sfânt numai în cadrul unei soteriologii trinitare. Duhul Sfânt desăfoară o lucrare deosebit de importantă în Biserică, dar această lucrare se realizează în contextul iconomiei trinitare a mântuirii. Prin urmare, în derularea demersului nostru de identificare a aspectelor care definesc pneumatologia vasiliană, s-a impus o analiză referitoare la Persoana și lucrarea Duhului Sfânt în context trinitar.

Noțiunile de ființă (οὐσία) și ipostas (ὑπόστασις), au fost doi termeni cu caracter definitiv în clarificarea formulării dogmei trinitare. Utilizarea acestora în contexte și cu conotații diferite, au constituit centrul dezbaterilor dintre arieni și ortodocși, dar și prilejul polemicilor dintre teologii niceeni, în mod special între cei răsăriteni și cei apuseni.

Toate observațiile făcute pe parcursul cercetării noastre, ne-au ajutat să observăm care este firul roșu al gândirii Sfântului Vasile cel Mare referitor la conceptul de *ousia* și *hypostasis*. Această delimitare și clarificare terminologică, conduce la definirea dogmatică a dumnezeirii, definire exprimată prin formula *Unul în ființă (ousia) și întreit după Persoane (hypostasis)*.

Prin argumentele bine fundamentate pe care le aduce, Sfântul Vasile cel Mare reușește să arate modul prin care în Dumnezeu pot exista trei Persoane real subzistente și totuși o singură Ființă. Susținător al formulei dogmatice *o Ființă - trei Ipostasuri*, Sfântul Vasile cel Mare contribuie în mod decisiv la cristalizarea terminologiei dogmatice trinitare, afirmând că există două noțiuni distincte - *ființa* și *ipostasul* – dar nu separate, căci se implică una pe cealaltă.

Fără a afirma direct că Duhul Sfânt este *deoființă* cu Tatăl și cu Fiul, Sfântul Vasile cel Mare își construiește întreaga argumentare pnevmatologică în jurul a două teze fundamentale: principiul comuniunii desăvârșite dintre Persoanele Sfintei Treimi și principiul egalității de cinstitie (*homotimiei*). Concluzia acestor două teze va deveni axiomatică și este rezumată în definiția dogmatică a celui de-al doilea Sinod Ecumenic de la Constantinopol: ”Cred... în Duhul Sfânt... care împreună cu Tatăl și cu Fiul este închinat și slăvit”.

Pnevmatologia dezvoltată de Sfântul Vasile cel Mare, la fel ca întreaga sa teologie, nu are un caracter abstract sau teoretic ci urmărește în permanență călăuzirea credinciosului în urcușul care conduce la cunoașterea Dumnezeului Triunic precum și la experiența Acestuia în viața și lucrarea Bisericii. Demersul teologic al Sfântului Vasile cel Mare este unul cuprinzător, bine argumentat și articulat la viața Bisericii și are la bază un principiu fundamental: Biserica este fondată în Duhul, de aceea, întreaga structură a Bisericii este realizată, în mod evident și incontestabil, prin Duhul. Acesastă temă

fundamentală am abordat-o în cuprinsul capitolului IV – **Pneumatologia Sfântului Vasile cel Mare în perspectivă eclesială și eclesial-doxologică.**

Potrivit Sfântului Vasile cel Mare toate Persoanele Treimice lucrează împreună într-o unitate deplină. În cadrul acestei Unități, Tatăl are rolul sursei originare a tuturor lucrurilor și a tuturor acțiunilor Treimice, inclusiv instituirea Bisericii, dezvoltarea ei și viitorul ei eshatologic. Prin urmare, în gândirea Sfântului Vasile cel Mare, că *Biserica este lucrarea Tatălui, prin Fiului, în Duhul Sfânt.*

După modelul Dumnezeului Triunic, omul nu a fost creat pentru o viață solitară ci a fost destinat pentru trăirea în părtășie, cu Dumnezeu și cu ceilalți semeni, într-un cadru comunitar. Potrivit afirmației Sfântului Vasile cel Mare, experiența fundamentală a omului este cea a comuniunii, această experiență avându-și temeiul în Dumnezeu, El însuși fiind o comuniune tripersonală.

Așadar, încă de la început Dumnezeu și-a arătat intenția de a crea nu un individ solitar ci o comunitate în care persoanele să trăiască în comuniune și armonie deplină. Unitatea în diversitate era caracteristica acestei comunități. Iubirea manifestată prin Duhul Sfânt, dinspre Dumnezeu către oameni, îi strânge pe credincioși împreună într-o singură comunitate sfântă și realizează o comuniune desăvârșită. În gândirea Sfântului Vasile cel Mare, Duhul Sfânt este Duhul comuniunii, al unirii dintre oameni. Pogorârea Duhului Sfânt în ziua Cincizecimii a înlăturat barierele dintre oameni, adunându-I în Hristos și transformându-I în, adunarea oamenilor lui Dumnezeu.

Devenirea credinciosului ca parte a comunității divine, Biserica, este de asemenea o condiție esențială pentru rămânerea în comuniune cu Dumnezeu. Astfel, în teologia Sfântului Vasile cel Mare, *Biserica este comunitate Treimică și comuniune în Duhul Sfânt.* În acest cadru comunitar, Duhul Sfânt este Acela care lucrează în permanență la constituirea Bisericii, El realizează comuniunea deplină între credincioși ca parte a Bisericii și între aceștia și Hristos în calitate de Cap al Bisericii Sale. Duhul Sfânt lucrează de asemenea, la organizarea și zidirea Bisericii, pecetluindu-i pe credincioși, oferind daruri sau încredințând anumite slujbe. Toată această lucrare este așezată din nou într-o perspectivă eshatologică, Sfântul Vasile cel Mare evidențiind astfel ascopul suprem al lucrării Duhului Sfânt în Biserică și anume, desăvârșirea sfinților și

pregătirea credincioșilor pentru moștenirea veșnică promisă de Dumnezeu.

Evidențierea echilibrului care există în eclesiologia Sfântului Vasile cel Mare, echilibru adus de complementaritatea și indisolubila prezență și lucrare Hristologică și Pnevmatologică, în și prin Biserică, conduce la definirea Bisericii ca *Trup al lui Hristos și viață în Duhul Sfânt*.

Întotdeauna, în gândirea Sfântului Vasile cel Mare Biserica nu este văzută doar ca o organizație, ci ca un Organism viu și dinamic, caracterizat de armonie și pace, principiul unificator fiind Hristos, Capul, iar liantul, viața și sursa de putere, Duhul Sfânt. În planul vieții bisericești, Duhul este factorul de unitate prin excelență. În teologia Sfântului Vasile cel Mare, Duhul Sfânt este un Duh al comuniunii. Duhul este Acela care îi strânge pe credincioși, punându-i împreună în calitate de mădulare ale Trupului lui Hristos. El continuă să lucreze în vederea zidirii Bisericii, prin echiparea credincioșilor cu diferite daruri duhovnicești. Așezând fiecare mădular în Trup așa după cum El hotărăște și încredințând fiecăruia misiunea de a sluji altora pentru binele comun al tuturor, Duhul Sfânt constituie Biserica în calitate de Organism dinamic, plin de viață și de putere. Prin realizarea acestei comuniuni sfinte între mădulare, Duhul Sfânt lucrează la constituirea unui singur Trup. În același timp însă, Duhul Sfânt realizează comuniunea credincioșilor cu Dumnezeu triunic.

Rămânând în contextul interferențelor existente între capitolul pnevmatologic și cel eclesiologic, este mai mult decât evident faptul că o aplecare spre observarea dimensiunii liturgice a Bisericii ne furnizează informații prețioase referitoare la Persoana și lucrarea Duhului Sfânt. Sfântul Vasile cel Mare subliniază rolul esențial al Duhului Sfânt atât în ceea ce privește adevărata cunoaștere a lui Dumnezeu cât și în actul de închinare adus de către credincioși înaintea Dumnezeului Triunic, în Biserică. Având în vedere caracterul didactic dar și apologetic al scrierilor sale, Sfântul Vasile cel Mare trage un semnal de alarmă: Îmbrățișarea unei concepții eronate sau incomplete referitoare la lucrarea sau Persoana Duhului Sfânt ca parte a Dumnezeului Triunic, nu poate să te conducă într-o închinare autentică înaintea lui Dumnezeu. Potrivit sfântului Vasile

cel Mare, liturghia prezintă o imagine a închinării din ceruri, o unire mistică cu închinarea care se produce în prezența lui Dumnezeu.

Vorbind despre Tainele Bisericii, am înțeles că în gândirea teologică a Sfântului Vasile cel Mare, botezul nu este o simplă procedură sau un act al spălării fizice, ci o taină cu caracter sacru care are la bază atât învățătura scrisă cât și dogmele primite din tradiția apostolilor. În gândirea teologică a Sfântului Vasile cel Mare, legătura existentă între Botez ca Taină a Bisericii și Duhul Sfânt ca Persoană a Dumnezeului Triunic, este mai mult decât evidentă, Botezul fiind atât un act al mărturisirii de credință, cât și izvor al credinței mântuitoare și transformatoare a omului. Ambele aspecte ale acestor lucrări au în vedere credința în Dumnezeul Triunic, dar și aspectul important și controversat în contextul de față, al recunoașterii și mărturisirii dumnezeirii Duhului Sfânt și acordarea închinării împreună cu Tatăl și cu Fiul.

Dacă prin Taina Botezului Duhul este Acela care trimite puterea de viață, de reînnoire a sufletului, renaște la o viață nouă și dăruiește puterea trăirii unei vieți aducătoare de roade sfinte, Botezul fiind totodată și Taina prin care Hristos se extinde prin Duhul în oameni ca să-i încorporeze în Sine și în Biserică, prin Euharistie această nouă viață este menținută, hrănită și întărită într-un mod permanent, prin lucrarea Duhului Sfânt de împărtășire a vieții Treimice în comunitatea și comuniunea Bisericii.

Potrivit gândirii teologice exprimată de Sfântul Vasile cel Mare, Taina Euharistiei era destinată în mod exclusiv acelor care au avut parte de nașterea din nou, iluminare și înfiere, devenind prin Botez, parte integrantă a Bisericii lui Hristos. Fiind o lucrare destinată exclusiv Bisericii și săvârșită în cadrul liturgic eclesial, Euharistia este un act al credinței și o continuare a mărturisirii credinței autentice. Pentru Sfântul Vasile cel Mare, Euharistia este considerată a fi prin excelență o Taină a comuniunii, iar această comuniune este realizată în Biserică prin prezența și lucrarea Duhului Sfânt. Avându-și izvorul în evenimentul Cincizecimii, Biserica se constituie în calitate de Trup al lui Hristos și dobândește o natură teandrică prin coborârea și împărtășirea Duhului Sfânt.

Ultimul capitol al lucrării noastre – **Relevanța Pnevmatologiei Sfântului Vasile cel Mare pentru dogmatica**

actuală – constituie atât o privire retrospectivă cu caracter de sinteză, cât și o subliniere a acelor aspecte fundamentale desprinse din gândirea teologică a Sfântului Vasile cel Mare, relevante pentru dogmatica actuală. Am putut observa, de-a lungul cercetării noastre, imperativul major care constituie fundamental Pnevmatologiei Sfântului Vasile cel Mare: nu poți vorbi despre Duhul Sfânt în calitate de Persoană divină, decât în contextual relațiilor intratrinitare. Analizată în contextul comuniunii nedespărțite și desăvârșite dintre Persoanele Sfintei Treimi, întreaga Pnevmatologie dezvoltată de Sfântul Vasile cel Mare așează pe Duhul Sfânt într-o veșnică și desăvârșită comuniune cu Tatăl și cu Fiul, uniți într-o singură ființă și într-o singură fire. Comuniunea de natură, de nume și de lucrări ne ajută să înțelegem și să definim atât caracterul personal și identitatea fiecărei Persoane, cât și unitatea care stă la baza ființării Sfintei Treimi. O astfel de abordare conduce spre o concluzie logică și firească – Duhul Sfânt este deoființă cu Tatăl și cu Fiul, fiind o demnitate dumnezeiască la fel cu celelalte Persoane Treimice. Astfel, este reafirmată credința dintotdeauna a Bisericii, într-un Dumnezeu Unul în Ființă și întreit în Persoane.

În același timp, am subliniat faptul că Pnevmatologia dezvoltată de Sfântul Vasile cel Mare, la fel ca întreaga sa teologie, transcede veacurile și își pune amprenta asupra gândirii și trăirii Bisericii creștine, datorită faptului că nu are un caracter abstract sau teoretic ci urmărește în permanență călăuzirea credinciosului înspre cunoașterea Dumnezeului Triunic, dar și experiența Acestuia în viața și lucrarea Bisericii Sale.

Din punct de vedere metodologic, structura generală a acestei teze implică o abordare a teologiei Sfântului Vasile cel Mare din perspectivă dogmatică, fiind secondată de cea istorică. Fără realizarea unei analize contextuale, nu este posibilă sublinierea relevanței pentru contemporaneitate.

Abordarea unui astfel de proiect de cercetare impune utilizarea unei metodologii complexe. Este necesară analiza unor elemente diverse care țin de istoria bisericească, de istoria dogmelor, de spiritualitatea și viața liturgică a Bisericii. De asemenea, realizarea unei abordări cu caracter de sinteză, presupune o analiză cu caracter interdisciplinar.

În funcție de stadiu de dezvoltare al subiectului și de finalitatea urmărită în fiecare capitol al acestei lucrări, am utilizat mai multe metode de cercetare științifică: istorică, analitică, comparativă sau sintetică.

Sursele bibliografice care stau la baza elaborării acestei lucrări sunt diverse. Am avut în vedere consultarea unor resurse de actualitate, fundamentale și de interes major pentru subiectul dezvoltat în cadrul cercetării noastre.

Având în vedere centrarea acestei teme în coordonatele gândirii și a operei teologice a Sfântului Vasile cel Mare, am utilizat în calitate de izvoare primare, întreaga opera a acestuia, cunoscută și publicată până în prezent. De asemenea, tot la acest capitol am avut în vedere utilizarea Bibliei și a literaturii Patristice. Un interes aparte este acordat Părinților Bisericii din cel de-al patrulea secol.

De asemenea, am utilizat o gamă vastă de lucrări de specialitate, studii și articole relevante pentru aria noastră de cercetare.

Având în vedere lucrările identificate precum și temele abordate și dezvoltate până în prezent atât în teologia românească cât și în planul teologic internațional sau interconfesional, am putut constata că nu există nici o lucrare de cercetare sau publicată în volum care să urmărească dezvoltarea temei care stă la baza cercetării noastre, sau care să vizeze o direcție de abordare similară.

Prin urmare, considerăm mai mult decât necesară elaborarea unei lucrări cu caracter teologic și științific care să aibă în centru Pneumatologia Sfântului Vasile cel Mare și care să urmărească încadrarea acesteia în contextul Trinitar și Eclesial-doxologic indentificat în operele și gândirea teologică a acestuia. Un astfel de demers vine ca o continuitate firească la contribuțiile aduse până în prezent, un pas mai departe în direcția sondării gândirii teologice a Sfântului Vasile cel Mare și de ce nu, deschiderea unor noi direcții de interes pentru următoarele generații de teologi din România.

Un factor în plus care ne motivează și ne încurajează în dezvoltarea acestei teme, are în vedere și faptul că în planul teologic neoprotestant din România nu am identificat până în acest moment

nici o lucrare care să vizeze gândirea teologică a Sfântului Vasile cel Mare sau capitolul Pnevmatologic dezvoltat de acesta.

Alegerea unui astfel de subiect și transformarea într-un proiect de științifică constituie atât o premieră în teologia românească, cât și un semnal în ceea ce privește deschiderea către învățătura patristică pe de o parte și interesul pentru un dialog constructiv, la nivel teologic intercreștin, pe de altă parte.

BIBLIOGRAFIE

A. IZVOARE BIBLICE:

1. Biblia sau Sfânta Scriptură, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1975.

B. IZVOARE PATRISTICE:

1. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Asceticele, Regula Mare 2*, în *Scrieri* partea a II-a, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 18, Traducere, Introducere, Note și Indici de Prof. Iorgu D. Ivan, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980.
2. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Constituțiile Ascetice*, în *Scrieri*, partea a II-a, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, Traducere, Introducere, Note și Indici de prof. Iorgu D. Ivan, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1989.
3. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Despre Duhul Sfânt*, în *Scrieri* partea a III-a, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 12, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. Prof. dr. Constantin Cornițescu și pr. Prof. dr. Teodor Bodoage, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.
4. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistola 105 – Unor diaconițe, fiucele comitelui Terențiu*, în *Scrieri*, partea a III-a, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 12, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. Prof. dr. Constantin Cornițescu și pr. Prof. dr. Teodor Bodoage, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.
5. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistola 114 – Către Chiriac din Tars și către credincioșii săi*, în *Scrieri*, partea a III-a, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 12,

Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. Prof. dr. Constantin Cornițescu și pr. Prof. dr. Teodor Bodoage, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.

6. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistola 125 – Copia mărturisirii de credință*, în *Scrieri*, partea a III-a, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 12, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. Prof. dr. Constantin Cornițescu și pr. Prof. dr. Teodor Bodoage, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.
7. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistola 159 – Către Eupaterios și către fiica lui*, în *Scrieri*, partea a III-a, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 12, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. Prof. dr. Constantin Cornițescu și pr. Prof. dr. Teodor Bodoage, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.
8. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistola 161 – Lui Amfiloniu, cu ocazia hirotonirii ca episcop*, în *Scrieri*, partea a III-a, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 12, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. Prof. dr. Constantin Cornițescu și pr. Prof. dr. Teodor Bodoage, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.
9. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistola 189 – Către marele medic Eustathe*, în *Scrieri*, partea a III-a, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 12, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. Prof. dr. Constantin Cornițescu și pr. Prof. dr. Teodor Bodoage, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.
10. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistola 2 – Către prietenul Grigorie*, în *Scrieri*, partea a III-a, Colecția *Părinți*

și *Scriitori Bisericești*, vol. 12, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. Prof. dr. Constantin Cornițescu și pr. Prof. dr. Teodor Bodoage, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.

11. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistola 210 – Către fruntașii orașului Neocezareea*, în *Scrieri*, partea a III-a, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 12, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. Prof. dr. Constantin Cornițescu și pr. Prof. dr. Teodor Bodoage, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.
12. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistola 214 – Către comitele Terențiu*, în *Scrieri*, partea a III-a, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 12, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. Prof. dr. Constantin Cornițescu și pr. Prof. dr. Teodor Bodoage, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.
13. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistola 231 – Către Amfilohie, episcopul de Iconium, Scrisă în anul 375*, în *Scrieri*, partea a III-a, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 12, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. Prof. dr. Constantin Cornițescu și pr. Prof. dr. Teodor Bodoage, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.
14. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistola 234 – La o altă întrebare a lui Amfilohiu*, în *Scrieri*, partea a III-a, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 12, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. Prof. dr. Constantin Cornițescu și pr. Prof. dr. Teodor Bodoage, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.
15. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistola 236 – Către Amfilohie, episcopul de Iconium*, în *Scrieri*, partea a III-a, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 12, Traducere,

Introducere, Note și Indici de pr. Prof. dr. Constantin Cornițescu și pr. Prof. dr. Teodor Bodoage, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.

16. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistola 260 – Către episcopul Optim*, în *Scrieri*, partea a III-a, *Colecția Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 12, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. Prof. dr. Constantin Cornițescu și pr. Prof. dr. Teodor Bodoage, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.
17. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistola 296 – Către o văduvă*, în *Scrieri*, partea a III-a, *Colecția Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 12, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. Prof. dr. Constantin Cornițescu și pr. Prof. dr. Teodor Bodoage, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.
18. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistola 38 – Către fratele Grigorie, despre deosebirea dintre ființă și ipostas*, în *Scrieri*, partea a III-a, *Colecția Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 12, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. Prof. dr. Constantin Cornițescu și pr. Prof. dr. Teodor Bodoage, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.
19. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistola 42 – Către Hilon, ucenicul său*, în *Scrieri*, partea a III-a, *Colecția Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 12, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. Prof. dr. Constantin Cornițescu și pr. Prof. dr. Teodor Bodoage, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.
20. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistola 52 – Unor călugărițe*, în *Scrieri*, partea a III-a, *Colecția Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 12, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. Prof. dr. Constantin Cornițescu și pr. Prof. dr.

Teodor Bodoage, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.

21. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistola 8 – Către locuitorii din Cezareea, pentru a-și justifica retragerea*, în *Scrieri*, partea a III-a, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 12, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. Prof. dr. Constantin Cornițescu și pr. Prof. dr. Teodor Bodoage, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.
22. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistola 90 – Către Prea Sfinții frați și părinți ai Apusului*, partea a III-a, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 12, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. Prof. dr. Constantin Cornițescu și pr. Prof. dr. Teodor Bodoage, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.
23. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistola 97 – Către sfatul orașului Tiana*, în *Scrieri*, partea a III-a, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 12, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. Prof. dr. Constantin Cornițescu și pr. Prof. dr. Teodor Bodoage, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.
24. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Împotriva lui Eunomie*, Traducere, prefață și note de Ieromonah Lavrentie Carp, Editura Crigarux, Piatra Neamț, 2007.
25. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilia la Hexaameron, Omilia a II-a – Despre "Pământul era nevăzut și netocmit"*, în *Scrieri*, partea I, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 17, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.
26. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilia la Hexaameron, Omilia a III-a – Despre tărie*, în *Scrieri*, partea I, Colecția

- Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 17, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.
27. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilii la Hexaemeron, Omilia a IV-a – Despre adunarea apelor*, în *Scrieri*, partea I, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 17, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.
28. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilii la Hexaemeron, Omilia a IX-a – Despre cele de pe uscat*, în *Scrieri*, partea I, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 17, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.
29. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilii la Hexaemeron, Omilia a V-a – Despre odrăslirea pământului*, în *Scrieri*, partea I, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 17, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.
30. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilii la Hexaemeron, Omilia a VIII-a – Despre cele zburătoare și despre cele din apă*, în *Scrieri*, partea I, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 17, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.
31. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilii la Hexaemeron, Omilia I – "La început a făcut Dumnezeu cerul și pământul"*, în *Scrieri*, partea I, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 17, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.

32. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilii la Psalmi*, în *Scrieri*, partea I, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 17, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.
33. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilii la Psalmi, Omilie la Psalmul 45*, în *Scrieri*, partea I, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 17, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.
34. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilii la Psalmi, Omilie la Psalmul 48*, în *Scrieri*, partea I, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 17, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.
35. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilii și cuvântări, Omilia a XV-a – Despre credință*, în *Scrieri*, partea I, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 17, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.
36. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilii și Cuvântări, Omilia a XXII-a – Către tineri – Cum pot întrebuința cu folos literatura scriitorilor eleni*, în *Scrieri*, partea I, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 17, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.
37. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilii și cuvântări, Omilia a XXIII-a – La Sfântul Mucenic Mamant*, în *Scrieri*, partea I, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 17, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1986.

38. DIDIM DIN ALEXANDRIA, *Despre Duhul Sfânt*, Studiu introductiv, traducere și note de pr. Vasile Răducă, editura Sophia, București, 2001.
39. ORIGEN, *Despre Principii*, în *Scrieri alese*, partea a III-a, Studiu introductiv, Traducere și Note de Pr. Prof. Teodor Bodoage, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, nr. 8, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.
40. SFÂNTUL GRIGORIE DE NAZIANZ, *Cuvântarea a XXI-a – În cinstea marelui Atanasie episcopul Alexandriei*, traducere de Ștefan Bezdechi, în volumul *Bucăți alese din opera Sfântului Atanasie cel Mare, patriarhul Alexandriei*, Institutul de arte grafice "Ardealul", Cluj, 1925.
41. SFÂNTUL AMBROZIE, *Despre Duhul Sfânt*, Traducere, Studiu introductiv și Note de pr. dr. Vasile Răducă, editura Anastasia, București, 1997.
42. SFÂNTUL AMBROZIE, *Despre Sfintele Taine*, în *Scrieri*, partea a II-a, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 53, traducere și note de prof. David Popescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994.
43. SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE, *Epistola a doua către același episcop Serapion, împotriva celor care declară pe Fiul creatură*, în *Scrieri*, partea a II-a, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 16, traducere din grecește, introducere și note de pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.
44. SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE, *Epistola întâi către Serapion, Episcopul de Thmuis, împotriva celor care hulesc și spun că Duhul Sfânt este creatură*, în *Scrieri*, partea a II-a, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 16, traducere din grecește, introducere și note de pr. prof. dr. Dumitru

Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.

45. SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE, *Trei cuvinte împotriva arienilor*, în *Scrieri*, partea I, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 15, traducere din grecește, introducere și note de pr. prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.
46. SFÂNTUL CHIRIL AL IERUSALIMULUI, *Cateheze*, Traducere din limba greacă și note de Preotul profesor Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2003.
47. SFÂNTUL CIPRIAN AL CARTAGINEI, *Despre unitatea Bisericii universale*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2012.
48. SFÂNTUL GRIGORIE DE NAZIANZ, *Cuvântarea a doua despre Dumnezeu*, în *Cuvântări Teologice*, traducere din limba greacă de pr. Gh. Tilea și Nicolae Barbu, Editura Harald, București, 2008.
49. SFÂNTUL GRIGORIE DE NAZIANZ, *Taina M-a uns*, Traducere de Gheorghe Tilea, Editura Herald, București, 2008.
50. SFÂNTUL GRIGORIE DE NAZIANZ, *Cele cinci Cuvântări despre Dumnezeu*, traducere din greacă de pr. Gh. Tilea și Nicolae I. Barbu, editura Harald, București, 2008.
51. SFÂNTUL GRIGORIE DE NAZIANZ, *Cele cinci Cuvântări Teologice ale Celui între Sfinți Părintelui nostru Grigorie de Nazianz*, Traducere din limba greacă, introducere și note de preot dr. academician Dumitru Stăniloae, Colecția dogmatică Părinții Capadocieni, editura Anastasia, 1993.

52. SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Despre fericiri*, în *Scrieri*, partea I, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 29, traducere de pr. prof. Dumitru. Stăniloae și pr. Ioan Buga, note pr. prof. Dumitru Stăniloae, indice pr. Ioan Buga, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.
53. SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Despre rugăciunea Domnească*, în *Scrieri*, partea I, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 29, traducere de pr. prof. Dumitru. Stăniloae și pr. Ioan Buga, note pr. prof. Dumitru Stăniloae, indice pr. Ioan Buga, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.
54. SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Despre Sfântul Duh, Împotriva pnevmatohilor macedoneni*, traducere din limba greacă de Ana-Maria Barbu, în *Revista Studii Teologice*, anul XLV, nr. 5 – 6, 1993.
55. SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Despre viața lui Moise*, în *Scrieri*, partea I, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 29, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998.
56. SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Dialogul despre suflet și înviere sau Macrinia*, în *Scrieri*, partea II, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 30, traducere și note de pr. prof. Teodor Bodoage, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.
57. SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Opt omilii la fericiri*, Colecția *Comorile Pustiei*, vol. 31, Editura Anastasia, București, 1999.
58. SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *Tâlcuire la Cântarea Cântărilor*, în *Scrieri*, partea I, traducere, introducere și note Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.

59. SFÂNTUL IOAN DAMASCHIN, *Dogmatica*, traducere de Dumitru Fecioru, Editura Scripta, București, 1993.
60. SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Bogățiile oratorice*, Editura Pelerinului român, Oradea, 2003.
61. SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Comentar la Evanghelia de la Ioan*, Omilia 50, Editura pelerinului român, Oradea, 2005.
62. SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la Facere*, în *Scrieri* partea I, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 21, Traducere, Introducere, Note și Indici de pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987.
63. SOCRATE SCOLASTICUL, *Istoria Bisericească II*, traducere de Iosif Gheorghian, Editura Astra Museum - Ecclesiast, Sibiu, 2016.
64. TEOFIL AL ANTIOHIEI, *Trei cărți către Autolic*, în *Apologeți de limba greacă*, traducere, introducere, note și indice de Pr. prof. T. Bodoage, Pr. prof. Olimp Căciulă, Pr. Prof. D. Fecioru, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, nr. 2, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980.
65. FILOSTORGIU, *Istoria bisericească III*, traducere de Florin Garofeanu, Studiu introductiv, tabel cronologic și note explicative de Dragos Mirsanu, Editie îngrijita de Adrian Muraru, Editura Polirom, București, 2012.
66. TERTULIAN, *Adversus Praxean*, în *Tratate dogmatice și apologetice*, ediție bilingvă, studiu introductiv, traducere și note de Dionisie Pîrvuloiu, Editura Polirom, Iași, 2007.
67. TERTULIAN, *Apologeticum*, în *Apologeți de limbă latină*, traducere de prof. Nicolae Chițescu, Eliodor Constantinescu, Paul Papadopol și prof. David Popescu, introducere, note și

indici de prof. Nicolae Chițescu, colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, nr. 3, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981.

68. ORIGEN, *Despre Principii*, în *Scrieri alese*, partea a III-a, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol.8, Studiu introductiv, traducere, note de pr. Prof. T. Bodoage, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.
69. SENECA, *Epistole către Lucilius*, vol. I, traducere din limba latină, studiu introductiv, note și indice de Ioana Costa, Editura Polirom, Iași, 2007.
70. SENECA, *Epistole către Lucilius*, vol. II, traducere din limba latină, studiu introductiv, note, apendix și indice de Ioana Costa, Editura Polirom, Iași, 2008.

C. LUCRĂRI DE SPECIALITATE:

1. ADĂMUȚ, I. Anton, *Literatură și filozofie creștină secolele I-VIII*, vol. 1, Editura Fides, Iași, 1997.
2. AFANASIEV, Nikolai, *Biserica Duhului Sfânt*, Volumul 1, Editura Patmos, Cluj-Napoca, 2008.
3. ANANIA, Bartolomeu, *Cartea deschisă a Împărăției*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2007.
4. ANATOLIOS, Khaled, *The Early Fathers*, Routledge, New York, 2004.
5. ANATOLIOS, Khaled, *Athanasius: The Coherence of his Thought*, Routledge Press, London, 1998.
6. ARMSTRONG, A.H., *The Cambridge History of later Greek and early Medieval Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge, 1967.

7. AUBENQUE, Pierre, *Problema ființei la Aristotel*, traducere de Daniela Gheorghe, prefață și control științific de Ioan-Lucian Muntean, Editura Teora, București. 1998.
8. AUDI, Robert, *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom, 1999.
9. BAKER, J.F. Bethune, *An Introduction to the Early History of Christian Doctrine*, History and criticism Publisher, London, 1903.
10. BASARAB, Mircea, *Interpretarea Sfintei Scripturi în Biserica Ortodoxă*, Editura Alma Mater, Cluj-Napoca, 2005.
11. BĂJĂU, Constantin, *Sfinții Părinți – Teologii Bisericii*, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2016.
12. BĂJĂU, Ioan, *Sfinții Trei Ierarhi, apărătorii Ortodoxiei, în Analele Universității din Craiova*, Editura Universitaria, Craiova, 1997.
13. BEHR, John, *Formarea teologiei creștine*, vol. I – *Drumul spre Niceea*, traducere de G. Neamțu, Editura Sophia, București, 2004.
14. BERNARDI, Jean, *Grigorie din Nazianz. Teologul și epoca sa*, Editura Deisis, Sibiu, 2002.
15. BOBRINSKOI, Boris, *Împărtășirea Duhului Sfânt*, traducere de Măriuca și Adrian Alexandrescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1999.
16. BOBRINSKOI, Boris, *Taina Preasfintei Treimi*, traducere din limba franceză de Măriuca și Adrian Alexandrescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005.

17. BUCHIU, Ștefan, *Întrupare și unitate*, Editura Libra, București, 1997.
18. BRADSHAW, F. Paul, *The New Westminster Dictionary of Liturgy & Worship*, Westminster John Knox Press, Louisville, 2002.
19. BRADSHAW, F. Paul, JOHNSON, E. Maxwell, PHILLIPS, L. Eduard, *The Apostolic Tradition: A Comentary*, Augsburg Fortress Press, Minneapolis, 2002.
20. BRECK, John, *Darul sacru al vieții. Tratat de bioetică*, traducere de PS Irineu Pop, Editura Patmos, Cluj-Napoca, 2003.
21. BRETE, Vasile, *Pneumatologia Sfântului Vasile cel Mare – teză de doctorat*, Coordonator științific: arhid. Prof. univ. dr. Constantin Voicu, Universitatea "Lucian Blaga" Sibiu, Facultatea de Teologie "Andrei Șaguna", Sibiu, 2007.
22. BUTA, Nicolae Marcel, *Aportul marilor Părinți ai secolului al IV-lea la elaborarea teologiei Sfântului Duh*, teză de doctorat, Coordonator științific: arhid. Prof. univ. dr. Constantin Voicu, Universitatea "Lucian Blaga" Sibiu, Facultatea de Teologie "Andrei Șaguna", Sibiu, 2007.
23. CAIRNS, Earle E., *Creștinismul de-a lungul secolelor*, Societatea Misionară Română, Illinois, 1991.
24. CALOIANU, Dănuț, *Învățătura Sfântului Vasile cel Mare despre Sfântul Duh în cadrul Sinodului al II-lea Ecumenic. Contribuția Sfântului Vasile cel Mare la definirea dogmei Sfintei Treimi – Teză de doctorat*, Coordonator științific: pr. prof. dr. Ștefan Sandu, Universitatea din București, Facultatea de Teologie Ortodoxă "Justinian Patriarhul", București, 2010.

25. CARLTON, Clark, *Credința. Să înțelegem catehismul ortodox*, traducere de pr. Vasile Bârză și Dragoș Dâscă, Editura Ecclesiast, Sibiu, 2010.
26. CARP, Lavrentie, *Studiu Introductiv*, în SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Împotriva lui Eunomie*, Traducere, prefață și note de Ieromonah Lavrentie Carp, Editura Crigarux, Piatra Neamț, 2007.
27. CARROLL, Warren H., *The Building of Christendom*, Christendom College Press, Virginia, 1987.
28. CÂNDEA, Ioan Ciprian, *Pneumatologia în concepția sfinților Părinți Capadocieni* – teză de doctorat, Coordonator științific: arhid. Prof. univ. dr. Constantin Voicu, Universitatea "Lucian Blaga" Sibiu, Facultatea de Teologie "Andrei Șaguna", Sibiu, 2008.
29. COMAN, Ioan G., *Patrologie – Manual pentru uzul studenților Institutelor teologice*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1956.
30. COMȘA, Petre, *Cunoașterea lui Dumnezeu la Sfântul Vasile cel Mare*, Editura ASA, București, 2003.
31. CONGAR, Yves, *I Believe in the Holy Spirit – The River of the Water of Life Flows in the East and in the West*, Seabury Press, New York, 1983.
32. CRICOVEAN, Mircea Florin, *Idei dogmatice în epistolele Sfântului Vasile cel Mare*, Editura Emia, 2015.
33. DALEY, Brian E., *Gregory of Nazianzus*, Routledge Taylor & Francis Group, London, 2006.
34. EVDOKIMOV, Paul, *Iubirea nebună a lui Dumnezeu*, traducere de Teodor Baconsky, Editura Anastasia, București, 1993.

35. EVDOCHIMOV, Paul, *Prezența Duhului Sfânt în Tradiția Ortodoxă*, traducere, prefață și note de pr. dr. Vasile Răducă, Editura Anastasia, București, 1995.
36. EVDOKIMOV, Paul, *Cunoașterea lui Dumnezeu în tradiția răsăriteană*, traducerea, prefața și notele de pr. lect. univ. dr. Vasile Răducă, Asociația filantropică medicală creștină Christiana, București, 1995.
37. FARRELLY, John, *The Trinity: Rediscovering the Central Christianity Mystery*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham – Maryland, 2007.
38. FECIORU, D., în TEOFIL AL ANTIOHIEI, *Trei cărți către Autolic, Introducere*, în *Apologeți de limba greacă*, traducere, introducere, note și indice de Pr. prof. T. Bodoage, Pr. prof. Olimp Căciulă, Pr. Prof. D. Fecioru, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, nr. 2, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980.
39. FEDWICK, Paul Jonathan, *The Church and the Charisma of Leadership in Basil of Caesarea*, Wipf and Stock Publisher, Oregon, 1979.
40. FERGUSON, Everett, *Church History I: From Christ to Pre-Reformation: The Rise and Growth of the Church in its Cultural, Intellectual and Political Context*, Grand Rapids, Zondervan, 2005.
41. FITZGERALD, Brian Ephrem, *Adult Patristic Study – St. Basil the Great "On the Holy Spirit"*, St. Philip's Antiochian Orthodox Church, Souderton, 2003.
42. FLOROVSKY, Georges, *Biblie, Biserică, Tradiție: Un punct de vedere ortodox estic*, Notable & Academic Books, 2015.

43. FOLEY, Leonard, *Saint Cyril of Jerusalem in Saint of the Day*, revised by Pat McCloskey, Franciscan Media Publisher, 2019.
44. GALLWITZ, Andrew Radde, *Basil of Caesarea: A Guide to His Life and Doctrine*, Wipf and Stock Publisher, Oregon, 2012.
45. GALLWITZ, Andrew Radde, *Gregory of Nyssa's Doctrinal Works: A Literary Study*, Oxford University Press, 2018.
46. GUNTON, Colin E., *The Promise of Trinitarian Theology*, T & T Clark Publisher, Edinburg, 1991.
47. HABETS, Myk, *The Anointed Son: A Trinitarian Spirit Christology*, Pickwick Publications, 2010.
48. HAYKIN, Michael A.G., *The Spirit of God: The Exegesis of 1 and 2 Corinthians in the Pneumatomachian Controversy of the Fourth Century*, Brill Publisher, Leiden, 1994.
49. HANGANU, Marius D., *Relația dintre teologie și cultură în gândirea preotului profesor Dumitru Popescu – Lucrare de disertație*, Coordonator științific: pr. prof. univ. dr. Cristinel Ioja, Universitatea "Aurel Vlaicu" Arad, Facultatea de Teologie Ortodoxă "Ilarion Felea", Arad, 2016.
50. HANRAHAN, James, *Saint Basil the Great: A Life with Excerpts from His Works*, The Basilian Press, Toronto, 1979.
51. HANSON, Richard P.C., *The search for the christian doctrine of God: The Arian Controversy 318-381*, T & T Clark Publisher, New York, 2005.
52. HART, David Bentley, *Frumusețea infinitului. Estetica adevărului creștin*, traducere de Vlad (Nectarie) Dărăban, Editura Polirom, Iași, 2013.
53. HILDEBRAND, Stephen M, *Basil of Caesarea (Foundation of Theological Exegesis and Christian Spirituality)*, Baker

Academic – a division of Baker Publishing Group, Grand Rapids, 2014.

54. HILDEBRAND, Stephen M., *The Trinitarian Theology of Basil of Caesarea – A Synthesis of Greek Thought and Biblical Truth*, The Catholic University of America Press, 2009.
55. HILDEBRAND, *Basil of Caesarea (The Early Church Fathers)*, Routledge Publisher, 2018.
56. ICĂ, Ioan I. jr., *Canonul Ortodoxiei, vol. I – Canonul apostolic al primelor veacuri*, Editura Deisis, Sibiu, 2008.
57. IOAN DIN KRONȘTADT, *Liturgia – cerul pe pământ*, Editura Deisis, Sibiu, 2002.
58. JUNGSMANN, A. Josef, *Early Liturgy*, University of Notre Dame Press, 1959.
59. JURCAN, Ioan-Emil, *Duhul Sfânt și provocările contemporane ale lumii*, Ed. Arhiepiscopiei Ortodoxe Române, Alba Iulia, 1999.
60. KANNENGIESSER, Charles, *The spiritual message of the Great Fathers, în Christian Spirituality. Origins to the twelfth century*, editet by Bernard McGinn and John Meyendorff, SCM Press LTD, 1987.
61. KANNENGIESSER, Charles, *Athanase d'Alexandrie. Eveque et Ecrivain: Une lecture des traites contra les Ariens*, Beauschesne, Paris, 1983.
62. KELLY, John N. D., *Early Christian Doctrines, four edition*, Adam & Charles Black, London, 1968.
63. LATOURETTE, Kenneth Scott, *A History of Expansion of Christianity*, vol. 1, Zondervan, Grand Rapids, 1976.

64. LOSKY, Vladimir, *Introducere în teologia ortodoxă*, traducere de Lidia și Remus Rus, Editura Sofia, București, 2006.
65. LOSKY, Vladimir, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, traducere, studiu introductiv și note pr. Vasile Răducă, Editura Anastasia, București, 1997.
66. LOSSKY, Vladimir, *După chipul și asemănarea lui Dumnezeu*, Editura Humanitas, București, 1998.
67. LOUTH, Andrew, *Introducere în teologia ortodoxă*, traducere de Dragoș Mîrșanu, Editura Doxologia, Iași, 2014.
68. LOUTH, Andrew, *Originile tradiției mistice creștine. De la Platon la Dionisie Areopagitul*, traducere de Elisabeta Voichița Sita, Editura Deisis, Sibiu, 2002.
69. LOUTH, Andrew, *Palestine in The Cambridge History of Early Christian Literature*, edited by Frances Young, Lewis Ayres and Andrew Louth, Cambridge University Press, 2010.
70. LUDLOW, Morwenna, *Gregory of Nyssa, Ancient and (Post)modern*, Oxford University Press, 2007.
71. LYMAN, J. Rebecca, *Christology and Cosmology: Models of Divine Activity in Origen, Eusebius, and Athanasius*, Clarendon Press, Oxford, 1993.
72. MADA, Teofan, *Patrologie și Literatură Patristică*, Curs Universitar, anul II.
73. MADA, Teofan, *Sfântul Vasile cel Mare, dascălul Bisericii – Biserica și harisma păstorului*, Ediția a II-a revizuită, Editura Pro Universitaria, București, 2013.
74. MARMODORO, Anna, McLYNN, B. Neil, *Explorind Gregory Nyssa: Philosophical, Theological, and Historical Studies*, Oxford University Press, 2018.

75. MARROU, H. I., *Biserica în antichitatea târzie (303 – 604)*, traducere de Roxana Mareș, editura Teora, București, 1999.
76. MARTZELOS, Georgion, *Sfinții Părinți și problematica teologică*, traducere de Cristian-Emil Chivu, Editura Bizantină, București, 2000.
77. McGRATH, Alister, E., *Historical Theology – An Introduction to the History of Christian Thought*, Blackwell Publishing, Blackwell Publishing, Great Britain, 1998.
78. McGUICKIN, John Anthony, *The Westminster Handbook to Patristic Theology – Didymus the Blind*, Westminster John Knox Press, Louisville, 2004.
79. MacMURRAY, Lohn, *The Conditions of Freedom*, Faber & Faber publisher, London, 1950.
80. MEYENDORF, John, *Teologia bizantină*, traducere de A. Stan, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.
81. MEIJERING, Eginhard Peter, *Orthodoxy and Platonism in Athanasius. Synthesis or Antithesis?*, Brill Publisher, Leiden, 1975.
82. MEREDITH, Anthony, *Gregory of Nyssa, The Early Church Fathers*, Routledge Press, London, 1999.
83. MORESCHINI, Claudio, *Istoria filosofiei patristice*, traducere de Alexandra Cheșcu, Mihai-Silviu Chirilă și Doina Cernica, Editura Polirom, Iași, 2009.
84. MORESCHINI, Claudio, NORELLI, Enrico, *Istoria literaturii vechi grecești și latine*, vol. 2 - *De la Conciliul de la Niceea la începuturile Evului Mediu*, Traducere de Elena Caraboi, Doina Cernica, Emanuela Stoleriu și Dana Zamosteanu, Editura Polirom, Iași, 2013.

85. NACU, Pompiliu, *Ereziile primelor opt veacuri creștine și dăinuirea lor la începutul mileniului trei*, Editura Partener, Galați, 2010.
86. NICULCEA, Adrian, *Sfânta Treime în Ființa și Viața Bisericii*, Editura Arhetip, București, 2001.
87. NOBLE, T.A., *The deity of Holy Spirit according to Gregory of Nazianzus – Teză de doctorat*, University of Edinburg, 1989.
88. O'COLLINS Gerald, *The Tripersonal God: Understanding and Interpreting the Trinity*, Paulist Press, New York, 1999.
89. O'GRADY, Colm, *The Church in the Theology of Karl Barth*, Geoffrey Chapman, London, 1970.
90. ONU, Constantin, *Liturghia Sfântului Vasile cel Mare pe înțelesul tuturor*, Editura Universității "Lucian Blaga", Sibiu, 2005.
91. PAPAPOPOULOS, Stylianos, *Vulturul rănit. Viața Sfântului Grigorie Teologul*, traducere de pr. dr. Constantin Coman și diac. Cornel Coman, Editura Bizantină, București, 2002.
92. PELIKAN, Jaroslav, HOTCHKISS, Valerie, *Creeds and Confessions of Faith in the Christian Tradition*, volumul I, Yale University Press, New Haven and London, 2003.
93. PERRONE, Lorenzo, *The New Homilies on the Psalms: A Critical Edition of Codex Monacensis Graecus 314*, Walter de Gruyter Press, Berlin, 2015.
94. POHIER, Jacques, *God – In fragments*, SCM Publisher, London, 1985.
95. POPESCU, Dumitru, *Dumnezeu e viu și prezent în lume prin slava Sa*, Editura Teologie pentru azi, București, 2015.

96. POPESCU, Dumitru, *Teologie și Cultură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993.
97. POPESCU, Dumitru, *Teologie și viață – Relevanța teologiei ortodoxe în lumea contemporană*, Editura Cartea Ortodoxă, Alexandria, 2009.
98. QUASTEN, Johansen, *Patrology, vol. III - The golden age of Greek patristic literature, from the Council of Nicaea to the Council of Chalcedon*, Christian Classics, Inc., Westminster, Maryland, 1986.
99. *Revelații ale unității la Sfinții Părinți Capadocieni*, coordonatori: Ioan-Vasile Leb, Gabriel-Viorel Gârdan, Dacian But-Căpușan, Presa Universitară Clujeană, 2013.
100. RAINEY, David Lloyd, *The Argument for the Deity of the Holy Spirit According to St. Basil the Great, Bishop of Caesarea*, National Library of Canada, Vancouver, 1992.
101. REZUȘ, Petru Al., *Despre Duhul Sfânt. Sintează pnevmatologică*, Tipografia Arhidieceziană, Sibiu, 1941.
102. ROUSSEAU, Philip, *Basil of Caesarea*, University of California Press, Berkeley, 1994.
103. ROVENȚA, Haralamb, *Interpretarea Scripturii după Origen*, Tipografia Cozia a Sf. Episcopii a Râmnicului Noului Severin, Râmnicu Vâlcea, 1929.
104. RUS, Remus, *Dicționar enciclopedic de literatură creștină din primul mileniu*, Editura Lidia, București, 2003.
105. SCHEMANN, Alexander, *Introducere în teologia liturgică*, Editura Sofia, București, 2009.
106. SCHEMANN, Alexander, *Liturgical Theology of Liturgy, and Liturgical Reform*, St. Vladimir's Theological Quarterly, 1969.

107. SEMEN, Petre, *Hermeneutică și Exegeză la Sfinții Capadocieni*, în Volumul colectiv *Părinții Capadocieni*, Coordonatori Petre Semen și Liviu Petcu, Editura Fundației Academice "AXIS", Iași, 2009.
108. SENECA, *Epistole către Lucilius*, vol. II, traducere din limba latină, studiu introductiv, note, appendix și indice de Ioana Costa, Editura Polirom, Iași, 2008.
109. SESBOUE, B., J. WOLINSKI, *Histoire des dogmes*, vol. I: *Le Dieu du salut*, Editions Desclee, Paris, 1994.
110. *Sfânta Liturghie*, în Liturghier, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000.
111. SOCRATE SCOLASTICUL, *Istoria Bisericească II*, traducere de Iosif Gheorghian, Editura Astra Museum - Ecclesiast, Sibiu, 2016.
112. SMITH, Richard Travers, *St. Basil the Great*, Society for Promoting Christian Knowledge, New York, 1879.
113. STĂNILOAE, Dumitru, în *Introducere la Scrieri ale Sfântului Grigorie de Nyssa*, în *Scrieri*, partea I, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol 29, traducere de pr. prof. Dumitru Stăniloae și pr. Ioan Buga, note pr. prof. Dumitru Stăniloae, indice pr. Ioan Buga, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982.
114. STĂNILOAE, Dumitru, *Rugăciunea lui Iisus și experiența Duhului Sfânt*, Editura Deisis, Sibiu, 1995.
115. STĂNILOAE, Dumitru, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004.

116. STĂNILOAE, Dumitru, în *Sfântul Atanasie cel Mare, Scrieri*, partea a II-a, *Introducere*, Colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 16, traducere din grecește, introducere și note de pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.
117. STĂNILOAE, Dumitru, *Sfânta Treime sau La început a fost iubirea*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993.
118. STĂNILOAE, Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Volumul 1, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Ediția a doua, București, 1996.
119. STĂNILOAE, Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Volumul 2, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003.
120. STĂNILOAE, Dumitru, *Timp și veșnicie*, SLG Press Convent of the Incarnation, Oxford, 1971.
121. STEAD, Christopher, *Philosophy in Christian Antiquity*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995.
122. STOIAN, Sandu Gh., *Opt omilii la fericiri ale celui între Sfinți Părintelui nostru Grigorie de Nyssa*, Colecția Comorile Pustiei, editura Anastasia, București, 1999.
123. STREZA, Ciprian, *Anaforaua euharistică a Sfântului Vasile cel Mare. Istorie – text – analiză comparată – comentariu teologic*, Editura Andreiana, Sibiu, 2013.
124. SWETE, Henry Barclai, *The Holy Spirit in the Church: A Study of Christian Teaching in the Age of the Fathers*, MacMillan Press, London, 1912.

125. TĂMAȘ, Dorin, *Activitatea și predica Sf. Vasile cel Mare*, Editura Universității de Nord, Baia Mare, 2010.
126. *Teologia Dogmatică și Simbolică pentru Institutetele Teologice*, Vol. I, Curs în colaborare, București, 1958.
127. TODORAN, Isidor și ZĂGREAN, Ioan, *Teologia Dogmatică - Manual pentru Seminariile teologice*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1991.
128. TOFAN, Sergiu, *Origen, sau Paradigma raportului dialogal dintre filosofie și teologie*, Editura Evrica, Brăila, 1996.
129. TOMA, Ștefan Lucian, *Învățătura despre mântuirea Sfântul Atanasie cel Mare și Anselm de Canterbury*, Editura Andreiana, Sibiu, 2011.
130. TORRANCE, Thomas, *The Doctrine of the Holy Trinity in Gregory of Nazianzen and John Calvin, în Trinitarian Perspectives*, T & T Clark Ltd., Edinburg, 1999.
131. TURNER, C.H., *History and Use of Creeds and Anathemas in the Early Centuries of the Church*, Second Edition, Society for promoting knowledge, London, 1910.
132. TURNER, H. E. V., *The Pattern of Christian Truth*, SPCK Press, London, 1954.
133. O'COLLINS, Gerald, *Tripersonal God, The: Understanding and Interpreting the Trinity*, Paulist Press, New York, 2014.
134. VOICU, Constantin, *Patrologie*, vol. II, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2009.
135. VOLF, Miroslav, *After Our Likness, The Church As The Image Of The Trinity*, Grand Rapids, USA, 1998.

136. ZIZIOULAS, Ioannis, *Being as Communion: Studies in Personhood and the Church*, Crestwood, NY: St Vladimir's Seminary Press, 1997.
137. ZIZIOULAS, Ioannis, *Communion and Otherness: Further Studies in Personhood and the Church*, St. Vladimir's Press, New York, 1985.
138. ZIZIOULAS, Ioannis, *Ființa eclesială*, Editura Bizantină, București, 2007.
139. ZIZIOULAS, Ioannis, *Lectures in Christian Dogmatics*, T&T Clark, London, 2008.
140. WALLRAFF, Martin, *Iulius Africanus: Chronographiae; The Extant Fragments*, Walter de Gruyter Press, Berlin, 2007.
141. WEINANDY, Thomas G., *Athanasius: A Theological Introduction*, Ashgate Press, Aldershot, 2007.
142. WIDDICOMBE, Peter, *The Fatherhood of God from Origen to Athanasius*, Oxford University Press, Oxford, 2000.

D. STUDII ȘI ARTICOLE:

1. ABRUDAN, Dumitru, "Biblia în preocupările Sfinților Părinți", în Revista *Mitropolia Ardealului*, Anul XXXIV, nr. 6, 1989, pp. 26-32.
2. ALEXE, Ștefan, "Dumnezeirea Sfântului Duh la Sfântul Vasile cel Mare", în Volumul *Studia Basiliiana 1 – Sfântul Vasile cel Mare, închinare la 1630 de ani*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2009, pp. 121-144.
3. BASARAB, Mircea, "Sfânta Scriptură și interpretarea ei în concepția Sfântului Vasile cel Mare", în Volumul *Studia*

Basiliana 2 – Sfântul Vasile cel Mare, închinare la 1630 de ani, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2009, pp. 255-274.

4. BENGA, Daniel, "Primul Crez Sinodal al Bisericii", în Ziarul *Lumina*, 2010, pp. 26-34.
5. BERGMANN, Sigurd, "În Duhul, prin Fiul, către Tatăl... Patru aprecieri asupra spațiului dinamismului treimic într-o creație care așteaptă cu dor mântuirea", în Volumul *Dumnezeu-Tatăl și viața Preasfintei Treimi*, Editura Trinitas, București, 2010, pp. 67-84.
6. BOBRINSKOY, Boris, "Duhul Sfânt, spațiu de conflict sau de reconciliere?", în Revista *Teologia*, nr. 4, Arad, 2000, pp. 155-169.
7. BREDĂ, Nicu Ioan, "Sfânta Scriptură în opera Sfinților Trei Ierarhi", în Revista *Teologia*, anul IX, nr. 3, Editura Universității Aurel Vlaicu, Arad, 2005, pp. 83-92.
8. BRIA, Ioan, "Prezența și lucrarea Sfântului Duh în Biserică", în Revista *Ortodoxia*, nr. 3, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1978, pp. 488-496.
9. BUCHIU, Ștefan, "Hristocentrismul crezului ortodox și semnificația sa pentru teologia dogmatică de astăzi", în *The Niceno-Constantinopolitan Creed – Expression of the One and Undivided Church Faith*, Coordonatori: Ioan Tulcan, Cristinel Ioja, Caius Cuțaru, Filip Albu, Editura Universității Aurel Vlaicu, Arad, 2011, pp. 70-86.
10. CARAZA, Ioan, "Revelația Dumnezeiască în Hexaameronul Sfântului Vasile cel Mare", în Volumul *Studia Basiliana 1 – Sfântul Vasile cel Mare, închinare la 1630 de ani*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2009, pp. 210-232.

11. CHIFĂR, Nicolae, "Contribuția Sfântului Vasile cel Mare la combaterea pnevmatomahismului eunomian", în *Studia Basiliana*, Vol. III, Sfântul Vasile cel Mare – închinare la 1630 de ani. Actele Simpozionului Comisiei Române de Istorie Ecclesiastică, București – Cernica, 2-3 octombrie 2008, pp. 251-263.
12. CHIFĂR, Nicolae, "Contribuția Sfinților Vasile cel Mare și Grigorie de Nazians la combaterea pnevmatomahismului", în *Revista Teologică*, nr. 4, 2009, pp. 96-110.
13. CHIRILĂ, Ioan, "Herminia Vasiliană, o paradigmă exegetică vie", *Revista Studia Theologia Orthodoxa*, nr. LIV/2, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj Napoca, 2009, pp. 3-12.
14. CHIRILĂ, Ioan, "Repere pentru o lectură duhovnicească a Sfintei Scripturi în viziunea exegetică a Sfântului Vasile cel Mare", în Volumul *Studia Basiliana 3 – Sfântul Vasile cel Mare, închinare la 1630 de ani*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2009, pp. 132-140.
15. CHIRVASIE, Ioan, "Învățătura despre Sfântul Duh la Sfântul Vasile cel Mare", în *Revista Studii Teologice*, nr. 7-8, 1958, pp. 475-484.
16. COMAN, Ioan G., "Elementele demonstrației în "Despre Duhul Sfânt" al Sfântului Vasile cel Mare", în Volumul *Studia Basiliana 1 – Sfântul Vasile cel Mare, închinare la 1630 de ani*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2009, pp. 411-442.
17. CORNIȚESCU, Constantin, "Învățătura Sfântului Vasile cel Mare despre Sfântul Duh", în Volumul *Studia Basiliana 1 – Sfântul Vasile cel Mare, închinare la 1630 de ani*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2009, pp. 113-120.
18. CORNIȚESCU, Constantin, "Sfântul Vasile cel Mare, interpret al Sfintei Scripturi", în Volumul *Studia Basiliana 1*

– *Sfântul Vasile cel Mare, închinare la 1630 de ani*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2009, pp. 233-246.

19. CORNEANU, Nicolae, "Sfântul Grigorie de Nazianz, autor dramatic", în *Studii Patristice – Aspecte din vechea literatură creștină*, Timișoara, 1984, pp. 162-180.
20. COSTACHE, Doru, "Experiența Duhului Sfânt în viziunea Sfinților Vasile cel Mare și Grigorie Palama", în Volumul *Studia Basiliana 1 – Sfântul Vasile cel Mare, închinare la 1630 de ani*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2009, pp. 145-161.
21. DAMIAN, Theodor, "Câteva aspecte ale teologiei despre puterea lui Dumnezeu la Sfântul Grigorie de Nyssa", în *Omagiul profesorului Nicolae Dura la 60 de ani*, editor și coordonator prof. dr. Teodosie Petrescu, Editura Arhiepiscopiei Tomisului, 2006, pp. 91-107.
22. DAY, J., "The Catechetical Lectures of Cyril of Jerusalem: A Source for the Baptismal Liturgy of Mid-Fourth Century Jerusalem" in *Ablution, Initiation, and Baptism: Late Antiquity, Early Judaism and Early Christianity*, Berlin, 2011, pp. 1179-1204.
23. DUMITRAȘCU, Nicu, "Atanasie și Sinodul de la Tyr", în *Revista Orizonturi Teologice*, nr. 1, Oradea, 2001, pp. 64-75.
24. FERARU, Remus Mihai, "Ființă și Substanță, Ipostas și Persoană: considerații cu privire la elaborarea și cristalizarea terminologiei trinitare în secolele II-IV", în *Revista Teologia*, nr. 3, Sibiu, 2015, pp. 5-18.
25. FLOREA, Ștefan, "Taina Sfântului Botez – început nou al vieții prin unirea cu Hristos", în *Icoana credinței*. Revista internațională de cercetare științifică interdisciplinară, Nr. 2, An. 2, 2015, pp. 5-11.

26. HANSON, R,P,C, "Basil's Doctrine of Tradition in Relation to the Holy Spirit", in *Viliage Christianae*, 1968, pp. 241-255.
27. HAYKIN, Michael A. G., "The Lord, The Life-Giver: Confessing the Holy Spirit in the fourth century", in *Journal of the evangelical theological society*, 2019, pp. 65-80.
28. HIMCINSCHI, Mihai, "Câteva considerații pe marginea ontologiei trinitare capadociene", în *Revista Teologică*, nr. 3, Arad, 2012, pp. 238-256.
29. IANA, Constantin M., "Concepția Sfântului Chiril al Ierusalimului despre Sfânta Scriptură ca temei al învățăturilor Bisericii în "Catehezele" sale", în *Revista Studii Teologice*, anul XIX, nr. 7-8, 1967, pp. 446-455.
30. IOJA, Cristinel, "Crezul Niceo-Constantinopolitan reflectat în teologia profesorului dr. Iosif Olariu, în *The Niceno-Constantinopolitan Creed – Expression of the One and Undivided Church Faith*, Coordonatori: Ioan Tulcan, Cristinel Ioja, Caius Cuțaru, Filip Albu, Editura Universității Aurel Vlaicu, Arad, 2011, pp. 575-588.
31. IOJA, Cristinel, "Triadologia Părinților capadocieni", în *Altarul Banatului*, nr. 10-12/2007, pp. 63-73.
32. IOJA, Cristinel, "Taina Treimii și experiența ei în dimensiunea liturgică a Bisericii", în Volumul *Dumnezeu-Tatăl și viața Preasfintei Treimi*, Editura Trinitas, București, 2010, pp. 385-400.
33. IOJA, Cristinel, "The Problem of the Reception of Church Dogmas in the Contemporary World", in *Dogma and Terminology in the Orthodox Tradition Today*, Editors: Ioan Tulcan, Peter Bouteneff, Michael Stavrou, Editura Astra Milenium, Sibiu, 2015, pp. 173-186.

34. IRINEU Mitropolitul Olteniei, "Sfânta Treime, Taina deplinei comuniuni a Persoanelor distincte", în Volumul *Dumnezeu-Tatăl și viața Preasfintei Treimi*, Editura Trinitas, București, 2010, pp. 47-64.
35. JAMES, John L. W., "An Examination of Homotimia in St. Basil The Great's On The Holy Spirit, and Contemporary Implications", in *Westminster Theological Journal*, no. 1, 2012, pp. 257-276.
36. KARIATLIS, Philip, "St. Basil's contribution to the trinitarian doctrine: a synthesis of greek paideia and the Scriptural worldview", în *Phronema*, vol. XXV, St. Andrew's Greek Orthodox Theological College, Sydney, 2010, pp. 57-83.
37. MADA, Teofan, "Comuniunea Bisericii la Sfântul Vasile cel Mare (I), în *Altarul Banatului*, nr. 1-3, Timișoara, 2013, pp. 32-43.
38. MANSION, Suzanne, "La premiere doctrine de la substance: la substance selon Aristote", în *Philosophique de Louvain*, vol. 44, nr. 3, Editions de L'Institut Supérieur de Philosophie, 1946, pp. 349-369.
39. MEYENDORFF, Paul, "Liturgy and Spirituality", în Volumul *Christian Spirituality: Origins to the Twelfth Century*, edited by Bernard McGinn and John Meyendorff in collaboration with Jean Leclercq, New York, 1985.
40. MOLDOVAN, Ilie, "Sensul duhovnicesc al înțelegerii Sfintei Scripturi în concepția teologică a Sfântului Vasile cel Mare", în Volumul *Studia Basiliana 2 – Sfântul Vasile cel Mare, închinare la 1630 de ani*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2009, pp. 275-296.
41. Nicolae MOȘOIU, "Și întru Duhul Sfânt, Domnul de viață Făcătorul – Duhul theognosiei și al sfințirii/îndumnezeirii omului", în *The Niceno-Constantinopolitan Creed –*

Expression of the One and Undivided Church Faith,
Coordonatori: Ioan Tulcan, Cristinel Ioja, Caius Cuțaru, Filip
Albu, Editura Universității Aurel Vlaicu, Arad, 2011, pp.
297-344.

42. MEGHEȘAN, Dumitru, "The Pneumatic Dimension of the Holy Tradition in an Ecclesiological Context", în *Volumul Traditional and dogma: what kind of dogmatic theology do we propose for nowadays?*, Coordonatori: Ioan Tulcan, Cristinel Ioja, Michel Stavrou, Peter Bouteneff, Editura Universității Aurel Vlaicu, Arad, 2009, pp. 120-141.
43. MIHOC, Vasile, "Canonul și inspirația Sfintei Scripturi văzute din punct de vedere ortodox", în *Revista Ortodoxia*, nr. 1-2, 1997, pp. 23-33.
44. MOCEANU, Ovidiu, "Sfântul Vasile cel Mare, arătătorul celor cerești", în *Revista Transilvania*, nr. 12/2009, Universitatea Transilvania, Brașov, 2009, pp. 1-6.
45. MOISESCU, Iustin, "Folosul citirii Sfintei Scripturi după Sf. Ioan Hrisostom", în *Revista Teologică*, Anul 1943, Nr. 1-2, Academia Teologică Andreiană, Sibiu, 1943, pp. 111-118.
46. NISSIOTIS, Nikos, "Hristologia pneumatică ca premisă a eclesiologiei", în *Glasul Bisericii*, nr. 3-2, 1969.
47. NIȘCOVEANU, Mircea, "Învățătura Sfântului Ambrozie despre Sfântul Duh", în *Revista Studii Teologice*, anul XVI, nr. 7 – 8, 1964, pp. 458-469.
48. OSTACHE, Ionel, "Teologia cântării în opera Sfântului Vasile cel Mare", în *Teologie și educație la Dunărea de Jos*, Fascicula VIII, Editura Arhiepiscopiei Dunării de Jos, Galați, 2009, pp. 34-46.
49. PAPADOPOULOS, Stylianos, "Mersul gândirii teologice a Sfântului Vasile cel Mare", traducere de pr. prof. T.

- Bodoage, în Revista *Mitropolia Aradului*, nr. 1-3, anul XXIV, 1979, pp. 15-32.
50. PAPADOPOULOS, Stylianos, "Sfântul Grigorie de Nazianz sau Teologul", traducere de Ilie Frâncea, în *Glaspul Bisericii*, nr. 1-2, 1982, pp. 111-124.
51. PARMENTIER, M., "St. Gregory of Nyssa's Doctrine of the Holy Spirit", în *Ekklesiastikos Pharos*, vol. 58, 1976, pp. 323-329.
52. PELIKAN, Jaroslav, "The Spiritual Sense of Scripture. The Exegetical Basis for St. Basil's Doctrine of the Holy Spirit", în *Basil of Caesarea: Christian, Humanist, Ascetic*, Ed. P.J.Fedwick, Pontifical Institute of Medieval Studies, Toronto, 1981, pp. 156-177.
53. POP, Rodica, "Despre chip și asemănare la Părinții Capadocieni", în Volumul colectiv *Părinții Capadocieni*, Coordonatori Petre Semen și Liviu Petcu, Editura Fundației Academice "AXIS", Iași, 2009, pp. 395-430.
54. POPESCU, Ion, "Persoana și lucrarea Sfântului Duh în Scrierea Sfântului Vasile cel Mare – De Spiritu Sancto", în Revista *Studii Teologice*, nr. 4, 1990, pp. 27-41.
55. POPESCU, Ion, "Prezența și lucrarea Duhului Sfânt în Biserică", în Revista *Teologia*, Anul XII, Nr. 4, Editura Universității "Aurel Vlaicu", Arad, pp. 62-73.
56. POPESCU, Leontin, "Învățătura despre providență la Sfântul Vasile cel Mare", în *Teologie și educație la Dunărea de Jos*, Fascicula VIII, Editura Arhiepiscopiei Dunării de Jos, 2009, pp. 67-82.
57. RĂMUREANU, Ioan, "Sinodul al II-lea ecumenic de la Constantinopol. 1600 de ani de la întrunirea lui", în Revista *Ortodoxia*, anul XXXIII, 1981, pp. 285-336.

58. RUSU, Dumitru, "Atitudinea Părinților Capadocieni și ai altor Sfinți Părinți față de exegeza Sfintei Scripturi folosită de Origen", în *Revista Arhiepiscopiei Craiovei*, nr. 5-8, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2012, pp. 191-208.
59. RUSU, Dumitru, "Metoda alegorică de interpretare a Sfintei Scripturi la Origen", în *Altarul Banatului*, Anul XXI, Serie Nouă, Nr. 7-9, 2010, pp. 26-35.
60. SANDU, Dan, "Dificultatea credinței sau despre dificultatea de a fi ecumenic într-o lume tradiționalistă sau tradiționalist într-o lume ecumenică", în *Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza, Iași*, 2007, pp. 321-334.
61. STĂNILOAE, Dumitru, "Sfântul Duh în Revelație și în Biserică", în *Ortodoxia*, nr. 2, 1974, pp. 216 – 249.
62. STĂNILOAE, Dumitru, "Sfântul Duh și sobornicitatea Bisericii" în *Ortodoxia*, nr. 1, 1967, pp. 32-47.
63. STĂNILOAE, Dumitru, "Ființa și ipostasurile în Sfânta Treime, după Sfântul Vasile cel Mare", în Volumul *Studia Basiliana I – Sfântul Vasile cel Mare, închinare la 1630 de ani*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2009, pp. 57-81.
64. STĂNILOAE, Dumitru, "Învățătura despre Sfânta Treime în Scrierea Sfântului Vasile - Împotriva lui Eunomie", în Volumul *Studia Basiliana I – Sfântul Vasile cel Mare, închinare la 1630 de ani*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2009, pp. 82-99.
65. STĂNILOAE, Dumitru, "Mișcarea ecumenică și unitatea creștină în stadiul actual", în *Ortodoxia*, anul XV, nr. 3-4, 1963.
66. STĂNILOAE, Dumitru, "Relațiile treimice și viața Bisericii" în *Ortodoxia*, nr. 4, 1964, pp. 503-525.

67. TULCAN, Ioan, "Catolicitatea Bisericii în înțelegerea Sinodului al II-lea Ecumenic și relevanța acestuia pentru aspirațiile spre unitate ale Bisericilor", în *The Niceno-Constantinopolitan Creed – Expression of the One and Undivided Church Faith*, Coordonatori: Ioan Tulcan, Cristinel Ioja, Caius Cuțaru, Filip Albu, Editura Universității Aurel Vlaicu, Arad, 2011, pp. 564-574.
68. TULCAN, Ioan, "Trăsăturile fundamentale ale Dogmaticii Ortodoxe", în Revista *Teologia*, Anul XII, Nr. 4, Editura Universității "Aurel Vlaicu" Arad, 2008, pp. 10-26.
69. TURCESCU, Lucian, "Prosopon and hypostasis in Basil of Caesarea's Against Eunomius and the epistles", în *Vigiliae Christianae*, nr. 51, North-Holland Publishing Company, Amsterdam, 1997, pp. 374-395.
70. ULRICH, Jorg, "Nicaea and the West", în *Vigiliae Christianae*, nr. 51, North-Holland Publishing Company, Amsterdam, 1997, pp. 10-24.
71. VOICU, Constantin, "Probleme dogmatice în opera "Marele Cuvânt Catehetic" al Sfântului Grigorie de Nyssa", în Revista *Ortodoxia*, nr. 2, 1961, pp. 214-229.
72. ZISSIS, Theodoros, "Die Bedeutung der orthodoxen Pneumatologie" in *Oekumenisches Forum*, nr. 5, Graz, 1982, p. 11.
73. ZIZIOULAS, D. John, "The Doctrine of the Holy Trinity: The Significance of the Cappadocian Contribution", in *Trinitarian Theology Today: Essays on Divine Being and Acts*, edited by Christoph Schwobel, T&T Clark, Edinburg, 1995, pp. 44-60.